

דן פטינקין והאסכולה של שיקאגו

אפרים תמרי

(רבעון לכלכלה 109, יולי 1981)

ספר זה *הנו קובץ מאמרים אשר נכתבו במרוצת השנים, בנושא הכלכלי, בתוספת עדכון באמצעות הערות או נספחים. סדר הופעת המאמרים אינו לפי הסדר הכרונולוגי של כתיבתם, אלא על-פי הנושאים בהם הם עוסקים.

תכונתם של המאמרים שהם עוסקים בשורשי הבעיות, ועל-ידי כך מוכנס הקורא לעובי-הקורה בכל נושא. להמחשה ניתן להביא את מאמרו יוצא הדופן בנושא משאר המאמרים, "מרכנתליזם והתרי-כניסה ליהודים באנגליה (1946)..¹

במאמר זה, נפרס לפני הקורא שיחזור והערכה של מערכת שיקולים אשר עמדה לנגד קרומוול ואנשי-שיחו, במתן או אי-מתן היתר ליהודים להתיישב באנגליה. כאשר נימוקים כלכליים, או מוסויים ככאלה מכריעים את הכף לעומת נימוקים דתיים המוסויים במסווה של "תחרות" בלתי-הוגנת בסוחרי אנגליה.

הקורא נסחף לשאלות אשר היו רלוונטיות אז (באצטלה מרכנתליסטית), רלוונטיות ב-1946 (עם כניסת הקיינסיאניזם לארה"ב) ורלוונטיות היום (כאשר האמונה בקיינסיאניזם מתערערת) שאלות מהסוג של: יתרונו של המשק הפתוח מול משק סגור?, יתרונו של הכסף לעומת זרם סחורות ושרותים כאמצעי צבירה של עוצמה כלכלית במערכת? תרומתו הייחודית של המתווך בתהליך הכלכלי?, מקומה של קהילה בעלת כוח כלכלי במערך הפוליטי? - כאשר בסיכום המאמר ניתן להבין כי התמיכה הפוליטית בקרומוול היא הגורם להסכמתו למתן היתר כניסה ליהודים.

קובץ המאמרים נחלק לזכרונות "כלכליים" וחקירה היסטורית (מאמרים [3], [2], [1]), אנאליזה בתחום המקרו – והמיקרו-כלכלה ([4], [5], [6], [7], [8], [9]), ודין באסכולה השיקגואית ([10], [11], [12]).

כל קבוצה נותנת ביטוי אחר לאישיותו המדעית של המחבר,² בעוד שבקבוצה הראשונה ובחלקים מהשלישית אנו נהנים מהאיש אשר היה עד ושותף לאירועים עליהם מדובר –

* Don Patinkin, (1980) "Essays On and In the Chicago Tradition", Duke, , University Press.

¹ [3] "Mercantilism and the Readmission of the Jews to England" (1946). p. 75.

² "Money Interest, and Prices", Evanston, III, 1956; 2ed, New York, 1965. והגדולה שבהם

ולקורא הישראלי "המשק הישראלי בעשור הראשון", מרכז פאלק, 1963.

התפתחותה של האסכולה השיקגואית, הרי בקבוצה השנייה באה לידי ביטוי אישיותו של דן פטינקין כאנאליטיקאי גדול אשר עסק בנושאים אשר היו (ועדיין) במרכז הזירה של הדין הכלכלי. מטיפול בפירמה הבודדת [4], דרך טיפול בעקומות-ביקוש ועודפי-צרכן [8] [9], ועד שיווי-משקל כללי וקביעת מחירים [5] [6] [7]. בקבוצה שלישית יש למעשה מעין טיפול בכסיות משי בפלוגתא בין האסכולה המוניטרית (נוסח מילטון פרידמן) והאסכולה הקיינסיאנית המוקדמת.

פרופ' דן פטינקין (ד"ר פ) שייך לדור אשר התחיל את נעוריו במשנתו של קיינס, ולאחר כ-50 שנה שדומה היה כי הוסרו סימני השאלה הגדולים והוחלפו בקטנים יותר, נסגר מעגל אשר בו אימת הסטגפלציה (אבטלה ואינפלציה יחדיו) מגדילה את סימני השאלה ומחזירה את ההרגשה כי לשאלות יש סימני קריאה ולתשובות סימני שאלה, כפי שהדברים עמדו בשנות ה-30 של המאה הנוכחית, אך לא "בדיוק" באותו האופן כתובות השאלות, מכיוון שלאחר דורו של ד"ר פ ועמיתיו כל דמיון בין התיאוריה הכלכלית של אז ושל היום "אינו מקרי" בהחלט.

מן הראוי להביא את סיום מאמרו על הדרך בה נקבעים מחירים יחסיים ומוחלטים [5] 3 לאור המבוכה והויכוח השורר כיום בין האסכולה של סחף-ביקוש כנגד דחף-הוצאות בקביעת הגורמים ללחץ האינפלציוני.

לדברי ד"ר פ (1949), באם הפונקציות הומוגניות מדרגה 0 במחירים), אזי אין הפרדה בתהליך קביעת המחירים היחסיים ורמת המחירים המוחלטת, אולם באם כמה מן הפונקציות אינם הומוגניות (משוואת הביקוש לכסף), אזי אכן ניתן להפריד בין קביעת המחירים המוחלטים – במערכת המוניטרית, לבין מערכת המחירים היחסיים – במערכת הריאלית.

סאי וקיינס

עיסוקו של המחבר במשנתו של קיינס היא רבה – ולא במקרה⁴ ומורגש מאמץ אינטלקטואלי כביר ל"יישור-הקו" והידוק התפר בין משנתו של קיינס לקודמיו.

בהתאם לאינטרפרטציה של ד"ר פ הרי קיינס תקף את הזהות (E) אשר בין ההכנסה הלאומית (Y) לבין הביקוש המצרפי (E) הכנסה לאומית זהה לביקוש מצרפי (Y≡E), ומכאן כי ההצע יוצר את הביקוש למוצריו. באמצעות התיאורמה של העדפת הנזילות אין בהכרח זהות בין ההכנסה הלאומית (Y) לבין הביקוש המצרפי (E), לכן אפשרי חיתוך בין E ל-Y גם במצבי אבטלה (לא E≡Y) אלא (E=Y). זאת בתנאי שחלק מהחסכונות הכספיים אינם מועברים להשקעה, ואז לא מתקיים בהכרח המצב של מכניזם קלאסי המביא לתעסוקה מלאה לכל מצב של הכנסה (או בניסוח פורמאלי הזהות (≡) הופכת לשוויון (=)).

המפתח להבנת משנתו של קיינס לאורו של סאי (Say) אליבא ד-ד"ר פ היא "המחיר" אשר מוכן הצרכן (והפירמה) לשלם בעבור החזקת יתרות ריאליות הנובעות מהעדפת נזילות, כלומר:

³ [5] "The Indeterminacy, of Absolute Prices in Classical Economic Theory" (1949), p. 125.

⁴[7] "Involuntary Unemployment and the Keynesian Supply Function" (1949), p. 155.

כאן הצרכן קונה את שרותי-הכסף עצמו ולא בגלל מה שהוא – הכסף, מייצג. בעוד שאצל הקלאסיקאים הכסף הוא נייטרלי (מתפקד רק כאמצעי-עזר לביצוע עיסקות חליפין), לקביעת רמת התוצר, הרי אצל קיינס ועוקביו הכסף הוא בחזקת מנגנון-עזר לביצוע יעיל של השוק, ולכן הוא גם בעל השפעה בקביעת המחירים בהיותו חלק אימננטי מאותה מערכת כלכלית.

ד"פ היה חניך האסכולה המוניטרית (האסכולה השיקגואית), חסיד התורה הקיינסיאנית, ובעל השפעה אצל שליטים סוציאליסטיים. מזיגה זו – תרמה והשפיעה רבות על עיצוב דרכה ורוחה של החשיבה הכלכלית הישראלית הן בתיאוריה והן במעשה. הן באקדמיה – דרך ממשיכי דרכו האקדמית, והן בסדנאות (ממשלה ופירמות) דרך תלמידיו.

שני משפטים ודיאגרמה מהראוי להביאם כאן כמייצגים את רוח הספר :

1. "התרבות המערבית מנסה לבצע את ההתאמה הכלכלית על-ידי גידול במקורותיה, ואילו תרבות המזרח על-ידי מניעת מאוויים (wants)"

תרגום חופשי של כותב שורות אלו (p. 33 [1]). האם עדיין זה כך בתרבות המערב והמזרח, זו שאלה פתוחה, אך אין כמעט ספק כי משפט זה הינו תמצית השוני הכלכלי-חברתי, שבין עולם המזרח והמערב לפחות לגבי 500 השנים האחרונות.

2. "סה"כ התפוקה שווה תמיד בדיוק לס"ה התשומה"

משפט שאולי מבטא יותר קנאת כלכלנים בפיסיקאים (על הסימטריה והנוחות של מקצועם) מאמת מדעית, אך עדיין משפט אשר שאלת תקפותו עומדת פתוחה (להוציא השוויון מכוח המדידה).

3. דיאגרמת "גלגל העושר"⁵ "The Wheele of Wealth" "אשר בה זרם סחורות ושירותים מסתובב בכיוון הפוך לזרם הכסף בין משקי בית לפירמות.

העיסוק במאטאפורה כלכלית זו, (אשר הכלכלן המצוי מכירה בנוסח הסמואלסוני. מה-(Economics) חורגת הרבה מעבר לעניין המקוריות אשר ברעיון. ניצבת השאלה בדבר הפוריות והתרומה לחשיבה הכלכלית של דימוי זה. האם לפנינו שתי יישויות כלכליות נפרדות אשר אנו מחפשים להן נוסחת מעבר, בנוסח המשוואה הכמותית של הכסף $(MV=PT)$, מהסוג המקביל בפיזיקה שבין אנרגיה וחומר? או אין מטאטפורה זו באה לעולם אלא לצורכי לימוד ומתודה בלבד.

עניין מיוחד יש בדבריו של המחבר על האסכולה השיקגואית, מהיותו חניך ומיודע לאסכולה זו בהתהוותה, ולדברים עניין מיוחד גם בגלל האקטואליות שלהם היום.

במאמרו על המסורת השיקגואית, התורה הכמותית ופרידמן⁶ מנסה ד"פ להראות כי פיתוחיו

⁵ [2] "In Search of the 'Wheele of Wealth', On the Origins of Frank Knight's-Circular-Flow Diagram", (1973), p.53.

⁶ [10] "The Chicago Tradition, the Quantity Theory, and Friedman", (1969), p. 241.

של מילטון פרידמן במאמרו על התורה הכמותית כפי שהופיע באנציקלופדיה הבין-לאומית, אינם אלא ווריאציה על התורה המודרנית של פיתוח תיק נכסים פיננסיים, שעל אף שיש לה תקדימים בתיאוריה הקלאסית, אינם אלא המשך של תורת העדפת הנזילות של התורה הקיינסיאנית, ולדעתו התורה הכמותית אינה תיאוריה של ביקוש, אלא תיאוריה הנותנת קשר בין כמות הכסף, כמות הסחורות והשירותים לבין רמת המחירים בהתאם לנוסחת פישר $MV=PT$.

לאור מצבנו הנוכחי (שבו הגענו לאינפלציה שנתית תלת-סיפרתית) אי-אפשר שלא לחזור על הכתוב אצל ד"ר פ' בדיונו על האסכולה השיקגואית.

תפקיד הממשל הוא להפעיל מדיניות אנטי-מחזורית על-ידי שליטה באמצעי התשלום, ולהבטיח ביקוש כספי מספיק לתעסוקה מלאה. כאשר המחירים יורדים יש להרחיב אמצעי תשלום, כאשר המחירים עולים יש לצמצם את אמצעי התשלום. השליטה באמצעי-התשלום יכולה להיות באמצעות פעולות בשוק הפתוח או תקציב הממשלה, (גביית מיסים וגידול הוצאות) כאשר תקציב ממשלה יעיל יותר.

מה שמפריד בין קיינס והאסכולה השיקגואית אליבא דפטינקין הוא הדגש על המשתנה שבפיקוח. המוניטריסטים מדגישים את הצע הכסף, ואילו הקיינסיאנים את הביקוש לסחורות ושירותים. משתנה המטרה השיקגואי הוא – המחירים, ואצל הקיינסיאנים – אבטלה. השפעתו של קיינס על האסכולה השיקגואית ניכרת בהכנסת אלמנט הריבית כמרכיב בתיאוריה.

לנו נשאר לחפש את הסינתזה בין האסכולה השיקגואית הגורסת כי כסף הוא הגורם המרכזי לבין האסכולה הקיינסיאנית הטוענת להיות הביקוש המצרפי גורם מרכזי. ספר מקצועי – למקצוענים. ■

www.bentamari.com/ecometry